

Welke boeken maken indruk op Pabo-studenten?

1. Inleiding

Het is een bekend gegeven dat er steeds minder boeken of langere teksten gelezen worden (Sociaal en Cultureel Planbureau 2019). Ook het leesplezier van Nederlandse jongeren neemt af (Gubbels e.a. 2016). Onlangs brachten de Raad voor Cultuur en de Onderwijsraad een gezamenlijk advies uit om een sterke infrastructuur voor leesmotivatie tot stand te brengen (Raad voor Cultuur & Onderwijsraad 2019). De raden pleiten onder andere voor het creëren van een leescultuur. De leraar heeft hierin – net als andere actoren – een belangrijke rol (McKool & Gespass 2009). Voorwaarde is dat leraren zelf enthousiast zijn over lezen, veel ruimte bieden om te lezen, kennis hebben van kinderboeken, geschikte boeken aanraden aan hun leerlingen en vaak over boeken praten (Groothengel 2016). Hoe bereid je aankomende leraren voor op het verwerven van deze competenties?

Katholieke Pabo Zwolle (KPZ) verricht sinds 2014 onderzoek naar de leesbevorderende rol van de aankomende leraar en naar het leesbevorderende klimaat in de werkcontext van de leraar. Uit studies is bekend dat de liefde voor lezen niet bij alle aankomende leraren aanwezig is en dat met name kinderboeken maar weinig gelezen worden in de vrije tijd (Groothengel 2017; Jongstra & Pauw 2015). We weten ook dat studenten het effect van leesbevorderende activiteiten op de opleiding verschillend beoordelen. Waarschijnlijk is maatwerk dus wenselijk (Damoiseaux e.a. 2016). Veel leesbevorderaars pleiten voor het inspelen op de interesse van de lezer (van Steensel e.a. 2016). Dat veronderstelt dat de leesbevorderaar inzicht heeft in welke boeken indruk maken op de lezer, om van daaruit de lezer te kunnen begeleiden in zijn literair ontwikkelingsproces. In een onderzoek onder 347 Pabo-studenten is de vraag gesteld welke boektitels een positieve indruk op hen hebben gemaakt en waarom deze titels de studenten aanspraken (Adolfsen 2015). De boeken die worden genoemd bij deze vraag zullen gekoppeld worden aan fases in het literair ontwikkelingsproces van Witte (2008). De redenen waarom bepaalde boeken studenten aanspreken, worden als leesmotieven bekeken (Schram 2011; Van Coillie 2007).

Witte (2008) beschrijft de literaire ontwikkeling van leerlingen in het voortgezet onderwijs en operationaliseert hierbij het begrip ‘literaire competentie’ naar de definitie van Coenen (1992: 71): “Aan een leerling wordt een samenstel van eigenschappen toegekend die tezamen een literaire competentie constitueren die leerlingen in staat stelt om in bepaalde levensperiode, in een bepaalde taal en in situaties van het type over bepaalde teksten bepaalde uitspraken te doen, die, gemeten langs bepaalde wegen en aan bepaalde criteria gelden als prestaties van een bepaalde hoogte”. In samenspraak met de praktijk komt Witte tot een zestal niveaus. Niveau 3, bijvoorbeeld, wordt als een voldoende eindniveau voor havo gezien.

Onder ‘leesmotieven’ verstaan we de verschillende redenen die de lezer aanspoort tot lezen (Schram 2011). Voor de analyse van de vragenlijst van Adolfsen (2015) hanteleren we de volgende indeling, gebaseerd op Schram (2011) & Van Coillie (2007):

1. *Ontspanning* – De lezer leest puur ter ontspanning of dompelt zich onder in de wereld van het boek.
2. *Informatief* – De lezer leest om kennis te verzamelen.
3. *Fantasie* – Een boek wordt gelezen zodat de lezer zijn fantasie en verbeelding kan gebruiken.
4. *Zingeving en zelfreflectie* – Er wordt door de lezer gezocht naar het nut van het leven. Verder kunnen er normen en waarden geleerd worden. Ook leren de lezers over ‘persoonlijkheid’, ‘gedrag’ en ‘belevingswereld’.
5. *Esthetiek* – Een boek wordt gelezen omdat de inhoud mooi vormgegeven is;
6. *Absorptie, emotionele intensiteit, empathie en inleving* – De lezer kan zich inleven in het boek of gaat meeleven met de personages;
7. *Wensvervulling* – De lezer wil graag zijn zoals het boekpersonage of zich in het verhaal bevinden.

2. Methode

De vragenlijst van Adolfsen (2015) werd afgenomen in 2014 en ingevuld door 347 Pabostudenten van KPZ (respons: 71%). Leeftijd van de respondenten: 17 tot 27 jaar ($M=20$, $sd=19.99$); geslacht: 56 mannen en 291 vrouwen; vooropleiding: mbo 39%, havo 56%, vwo 5%.

In een deel van de vragenlijst werd gevraagd om maximaal drie titels op te schrijven die een positieve indruk hebben gemaakt. De volgende vragen zijn gesteld:

1. Zijn er boeken waarvan je onder de indruk bent?
2. Schrijf hieronder de titels van boeken op die een positieve indruk op je hebben gemaakt.
3. Geef aan waarom deze boeken je aanspreken.

De genoemde titels zijn ingedeeld in niveaus, aan de hand van Lezenvoordelijst.nl van de bibliotheek, welke is gebaseerd op Witte (2008) (zie: Bijlage A). De genoemde leesmotieven zijn gecodeerd volgens de hierboven genoemde zeven motieven. Bij twijfel is een tweede onderzoeker geconsulteerd. Het bleek dat ongeveer de helft van de door studenten genoemde titels niet voor komt op Lezenvoordelijst. We bespreken hieronder alleen de boeken die opgenomen zijn op de lijst. Een kwart van deze niet ingedeelde boeken waren overigens kinderboeken.

3. Resultaten

Van alle studenten die de vragenlijst hebben ingevuld (347), antwoordt een kwart negatief op de vraag of er boeken zijn waarvan ze onder de indruk waren. Van de studenten die daadwerkelijk titels van boeken opsommen, noemt 44% van de studenten drie boeken, 24% twee boeken en 32% één boek. De indeling van deze boeken naar niveau is weergegeven in Tabel 1.

Niveau	Omschrijving	Boek 1	Boek 2	Boek 3	Totaal
Niveau 0	Instapniveau	<1%	<1%	<1%	1,6%
Niveau 1	Belevend lezen	21,8%	16,8%	11,7%	50,4%
Niveau 2	Herkennend lezen	11,3%	9,0%	4,3%	24,6%
Niveau 3	Reflecterend lezen	10,5%	6,3%	2,7%	19,5%
Niveau 4	Interpreterend lezen	2,3%	1,6%	0%	3,9%
Niveau 5	Letterkundig lezen	0%	0%	0%	0%
Niveau 6	Academisch lezen	0%	0%	0%	0%
Totaal		46,9%	34,0%	19,1%	100%

Tabel 1 – Genoemde titels en niveaus literaire competentie.

Opvallend is dat veel door Pabostudenten genoemde titels van boeken die indruk hebben gemaakt, overeenkomen met niveau 1 in het literaire ontwikkelingsproces: het belevend lezen.

Tabel 2 geeft een overzicht van de leesmotieven die te herkennen zijn in de data.

Leesmotief	Boek 1	Boek 2	Boek 3	Totaal
Absorptie, emotionele intensiteit, empathie en inleving	19,1%	10,5%	7,2%	36,8%
Ontspanning	10,5%	7,6%	6,2%	24,3%
Informatief	6,2%	5,5%	2,6%	14,3%
Fantasia	4,8%	2,1%	1,7%	8,6%
Esthetiek	4,8%	2,1%	1,4%	8,4%
Zingeving en zelfreflectie	3,6%	1,7%	1,7%	6,9%
Wensvervulling	0,2%	0,2%	0,2%	0,7%
Totaal	49,2%	29,8%	21,0%	100%

Tabel 2 – Genoemde redenen waarom boeken studenten aanspreken ingedeeld naar leesmotieven.

Het blijkt dat ‘absorptie’, ‘emotionele intensiteit’, ‘empathie’ en ‘inleving’ het vaakst als leesmotief worden genoemd. Voorbeelden hiervan zijn:

- “Het is een zielig boek en ik kan me inleven in de jongen”.
- “Het is een verhaal wat iedereen kan overkomen, dat slaapt je mee”.

Ook ‘ontspanning’ is een belangrijk leesmotief bij het lezen, zo geeft één student als reden waarom het boek haar bij is gebleven:

- “Een boek vol humor, niet te serieus, erg leuk om te lezen en leest makkelijk weg”.

4. Conclusie en discussie

In deze studie is nader bekeken welke boeken indruk maken op aanstaande leraren en welke argumenten studenten geven in een poging aansluiting te zoeken bij hun literair ontwikkelingsproces en hun leesmotieven. Het overgrote deel van de studenten noemt boeken die in het eerste niveau van het literaire ontwikkelingsproces (belevend lezen) vallen en geeft voornamelijk de mogelijkheid tot ‘absorptie’, ‘emotionele intensiteit’, ‘empathie’ en ‘inleving’ als reden, gevolgd door het leesmotief ‘ontspanning’. Hoewel we ons bewust zijn van de beperkingen van deze studie, leiden de resultaten ten minste tot de volgende vragen over ontwikkeling en didactiek:

1. Welke fase in het literair ontwikkelingsproces moet bereikt worden om als leraar basisonderwijs in de rol van leesbevorderaar te kunnen functioneren?
2. Hoe kan de Pabo-opleiding het ontwikkelingsproces van de Pabo-student begeleiden, rekening houdend met zijn leesmotieven?

Het is wenselijk dat startbekwame leraren over ten minste een enigszins uitgebreide literaire competentie beschikken (niveau 4) om de rol van leesbevorderaar te kunnen vervullen. Dat vraagt van haar opleidingsdocenten om een andere benadering van jeugdliteratuur (Reiling e.a. 2019). In de oproep tot een leesoffensief van de Raad voor Cultuur & de Onderwijsraad (2019) wordt het mooi verwoord met het woord ‘omgeven’: “jongeren zijn meer geneigd om te lezen wanneer ze worden omgeven door een leescultuur”. In een leescultuur zijn, behalve boeken, ook volwassenen aanwezig die de rol van leesbevorderaar vervullen. Het creëren van een leescultuur onder Pabo-studenten, waarbij de leesbevorderaar aansluiting zoekt bij wat Pabostudenten roert en daarop voortbouwt in de begeleiding van de literaire ontwikkeling, is kansrijk. Een soortgelijke cultuur kenmerkt zich door veel maatwerk, dialoog en reflectie, en door de bezielende leiding van de – zelf lezende – leesbevorderaar.

Referenties

- Adolfsen, A. (2015). *Het leesprofiel van pabo-studenten en determinanten van leesgedrag*. Twente: University of Twente/Enschede. [Master thesis; niet gepubliceerd].
- Coenen, L. (1992). “Literaire competentie: werkbaar kader voor het literatuuronderwijs of nieuw containerbegrip?”. In: *Spiegel*, 10 (2), p. 55-78.
- Coillie, J. van (2007). *Leesbeesten en boekenfeesten*. Etten-Leur: Ars Scribendi.
- Damoiseaux, V., W. Jongstra & I. Pauw (2016). “Leeslust op de Pabo”. In: A. Mottart & S. Vanhooren (red.). *Dertigste Conferentie Onderwijs Nederlands*. Gent: Academia Press, p. 71-75.
- De Bibliotheek (s.d.). *Lezen voor de Lijst*. Online raadpleegbaar op: <https://www.lezenvoordelijst.nl/docenten-informatie/titellijsten/>.
- Groothengel, M. (2016). *Pre-service teachers as engaged readers of children's literature: is it fiction?* Twente: University of Twente. [Master thesis; niet gepubliceerd].
- Groothengel, M. (2017). ‘Pabo-studenten als gemotiveerde lezers van kinderliteratuur: is het fictie?’. In: R. van Steensel & E. Seegers (red.). *Succesvol lezen in het onderwijs*. Stichting Lezen reeks 28. Delft: Eburon, p. 81-96.
- Gubbels, J., A. Netten & L. Verhoeven (2016). *Vijftien jaar leesprestaties in Nederland: PIRLS-2016*. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands / Radboud Universiteit, Behavioral Science Institute.
- Jongstra, W. & I. Pauw (2015). ‘Belezen Pabo-student? Een onderzoek naar de leesprofielen van studenten van de Katholieke Pabo Zwolle’. In: D. Schram (red.). *Hoe maakbaar is de lezer? De doorgaande leeslijn in wetenschappelijk perspectief*. Stichting Lezen reeks 25. Delft: Eburon, p.185-209.

- McKool, S. & S. Gespass (2009). "Does Johnny's Reading Teacher Love to Read? How Teacher's Personal Reading Habits Affect Instructional Practices". In: *Literacy Research and Instruction*, 48 (3), p. 264-276.
- Raad voor Cultuur & Onderwijsraad (2019). *LEES! Een oproep tot een leesoffensief*. Den Haag: Raad voor Cultuur.
- Reiling, I., W. Jongstra, I. Pauw & V. Damoiseaux (2019). "De inzet van jeugdliteratuur op de pabo: effectief?". In: *Tijdschrift Taal*, 9 (14), p. 4-9.
- Schram, D. (2011). *Waarom zou je (nú) lezen?: Nieuwe inzichten over de functies van lezen*. Utrecht: Eburon.
- Sociaal en Cultureel Planbureau (2019). 'Een oproep tot een leesoffensief: Lees!'. Online raadpleegbaar op: <https://www.cultuur.nl/upload/documents/tinymce/Lees-Een-oproep-tot-een-leesoffensief.pdf>.
- Steensel, van R., N. van der Sande, W. Bramer & L. Arends (2016). *Effecten van leesmotivatie-interventies: Uitkomsten van een meta-analyse*. Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Witte, T. (2008). *Het oog van de meester*. Delft: Eburon.

Bijlage: - Kenmerken Leesniveaus op basis van Lezenvoordelijst¹

Niveau	Leerling-kenmerken	Boekkenmerken	Doelen
1: Belevend lezen	<ul style="list-style-type: none"> • heeft weinig ervaring met het lezen van fictie; • houdt niet van lezen, leest omdat het moet; • heeft een laag leestempo; • vindt het niet prettig om lang over een boek te praten; • wil door een boek worden geamuseerd. 	<ul style="list-style-type: none"> • niet te dik; • gaat over bekende onderwerpen; • de gebeurtenissen volgen elkaar in hoog tempo op; • eenvoudige opbouw van het verhaal; • bevredigend einde; • amuseert de lezer (spannend, dramatisch, humoristisch, sensationeel). 	<ul style="list-style-type: none"> • belevend leren lezen; • gemotiveerd raken om te lezen; • interesse ontwikkelen voor bepaalde genres en onderwerpen.
2: Herkendend lezen	<ul style="list-style-type: none"> • heeft positieve ervaringen met het lezen van fictie; • vindt het fijn om personages, situaties en gebeurtenissen in een boek te herkennen; • vindt het leuk om met klasgenoten over een boek te praten; • wil zich vooral met een boek ontspannen. 	<ul style="list-style-type: none"> • voor jongeren herkenbare onderwerpen en personages; • dramatisch, meeslepend verhaal; • verhaal heeft weinig obstakels ('tijdsprongen', 'perspectiefwisselingen', 'meerdere verhaallijnen', 'open plekken'); 	<ul style="list-style-type: none"> • herkendend leren lezen; • interesse ontwikkelen voor nieuwe genres en onderwerpen.
3: Reflecterend lezen	<ul style="list-style-type: none"> • heeft positieve ervaringen met het lezen van eenvoudige literaire romans; • is geïnteresseerd in onderwerpen die spelen in de wereld van volwassenen; 	<ul style="list-style-type: none"> • eventueel een open einde. • het onderwerp hoeft niet aan te sluiten bij de leefwereld van jongeren; • morele, maatschappelijke en psychologische kwesties wor- 	<ul style="list-style-type: none"> • reflecterend leren lezen; • horizon verbreden; • interesse ontwikkelen voor verteltechniek.

	<ul style="list-style-type: none"> • vindt het interessant om te horen wat klasgenoten van een boek vinden en er samen over te discussiëren; • wil door het boek nieuwe werelden ontdekken en aan het denken worden gezet. 	<p>den genuanceerd uitgewerkt en roepen discussie op;</p> <ul style="list-style-type: none"> • er kan een levensles uit het boek worden gehaald; • het boek kan hier en daar ingewikkeld in elkaar zitten ('perspectiefwisselingen', 'tijdsprongen', 'verschillende verhaallijnen'); • er is een diepere betekenislaag. 	
4: Interpreterend lezen	<ul style="list-style-type: none"> • heeft belangstelling voor literaire romans en heeft daar ook redelijk veel ervaring mee; • is geïnteresseerd in verteltechniek; • wil doordringen in niet-alledaagse, soms complexe personages, situaties en gebeurtenissen; • vindt het uitdagend om een tekst te analyseren en te zoeken naar diepere betekenislagen. 	<ul style="list-style-type: none"> • kan veel inspanning en tijd van de lezer vergen; • veronderstelt veel algemene, soms ook specifieke kennis (bijvoorbeeld: cultuurhistorische kennis); • het verhaalverloop en het gedrag van personages zijn minder goed voorspelbaar; • de verhaalstructuur kan complex zijn en veel inspanning van de lezer vragen; • vaak meerduidige betekenis. 	<ul style="list-style-type: none"> • interpreterend en esthetisch leren lezen; • interne verbanden leren leggen (zoals 'oorzaak', 'gevolg', 'motieven'); • ontwikkelen van esthetisch besef (literatuur als kunstvorm).
5: Letterkundig lezen	<ul style="list-style-type: none"> • heeft belangstelling voor literaire klassiekers en belangrijke schrijvers; • is geïnteresseerd in de achtergronden en literair-historische context van een boek; • heeft oog voor de literaire stijl en kan daarvan genieten; • legt binnen de tekst verbanden op meerdere niveaus; • brengt het boek gemakkelijk in verband met andere media en met de wereld buiten de tekst; • vindt het leuk en uitdagend om zich te verdiepen in taal, literatuur en cultuur. • gedreven, ambitieuze lezer van literatuur, kent veel teksten uit de wereldliteratuur; 	<ul style="list-style-type: none"> • doet beroep op culturele, poëtische en literaire kennis; • personages en thematiek staan ver af van de leefwereld van de jongeren – de inhoud kan complex zijn; • taalgebruik en literaire conventies kunnen afwijkend of (zeer) gedateerd zijn; • complexe structuur en betekenis ('meerduidig', 'impliciet'). 	<ul style="list-style-type: none"> • letterkundig leren lezen; • tekstinterne en tekstexterne verbanden leggen; • ontwikkelen van interesse voor poëtica en voor de stijl van de auteur.
6: Academisch lezen	<ul style="list-style-type: none"> • is geïnteresseerd in een academische benadering van literatuur; • kan de tekst vanuit verschillende invalshoeken benaderen en interpreteren ('psychologisch', 'filosofisch', 'sociologisch', enz.); • ziet intertekstuele verbanden; • vindt het interessant om eigen leeservaringen uit te wisselen met experts; • leest om vat te krijgen op de wereld en op zichzelf. 	<ul style="list-style-type: none"> • veronderstelt veel algemene, culturele en literaire kennis; • vraagt soms ook specialistische kennis van literair-historische context; • kan impliciete verwijzingen bevatten naar klassieke motieven ('de Bijbel', 'mythologie'); • kan verwijzen naar andere teksten en cultuuruitingen; • geraffineerde, soms experimentele stijl; • rijke en gelaagde betekenis vaak moeilijk te doorgronden. 	<ul style="list-style-type: none"> • academisch leren lezen; • intertekstuele verbanden leggen; • literatuurwetenschappelijk onderzoek doen.

Noot

¹ Informatie uit de tabel overgenomen van Lezenvoordelijst.nl.